

ILGU TIESVEDĪBU CIVILLIETĀS CĒLOŅI UN RISINĀJUMI

Saskaņā ar Tieslietu padomes 10.februāra lēmumu izveidotā Augstākās tiesas darba grupa veikusi izpēti, lai noskaidrotu faktorus, kas ietekmē tiesvedības ilgumu Latvijas tiesās. Darba grupa ir identificējusi biežāk sastopamos cēloņus, kas ietekmē civillietu iztiesāšanas ātrumu. Ņemot vērā aptaujas dalībnieku norādītos ieteikumus, darba grupas veikto izpēti un diskusijā apspriesto, darba grupa ierosina Tieslietu padomes apspriešanai vairākus organizatoriskus, koordinējošus, tehniskus un procesuāli tiesiskus risinājumus.

Civillietu izskatīšana bez nepamatotas novilcināšanas galvenokārt ir nevis nepilnīga normatīvā regulējuma, bet gan procesa organizācijas jautājums, ko nosaka izpratne par pušu sacīksti un dispozitivitāti, tiesneša lomu procesa vadībā un katras procesā iesaistītās personas uzdevumiem. Proti, ilgo tiesvedību cēloņi lielākoties ir saistīti ar procesā iesaistīto personu kvalifikāciju un savstarpējo sadarbību, mazāk ar normatīvā regulējuma nepilnībām.

Analizējot tiesvedību ilgumu ietekmējošos faktorus, secināms, ka tiesvedības laiku palielina pretraspības iesniegšana. Atsevišķu lietu izskatīšanas ilgumu būtiski ietekmē lietas vairākkārtīga atgriešanās apelācijas vai pirmās instances tiesā. Kopumā tiesvedības kopējos termiņus un radušos iespaidu par tiesvedības termiņiem civillietās ietekmēja 2009.–2011.gadā ienākošo lietu lielais skaits, proti, tajā laikā izveidojies lietu uzkrājums tikai pēdējos gados uzskatāms par atrisinātu.

Darba grupa Tieslietu padomei ierosina:

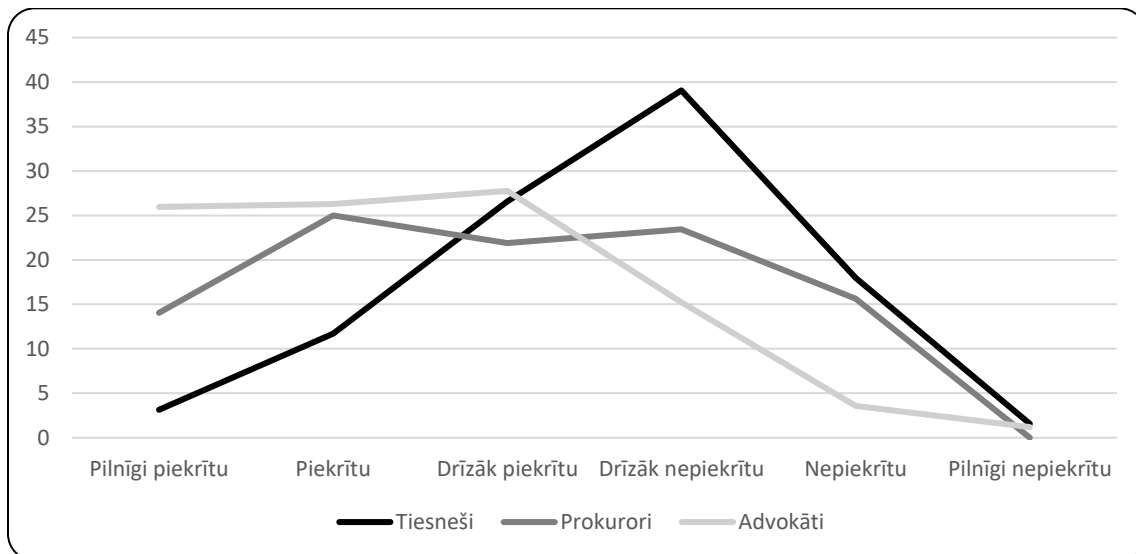
- 1) organizēt ieteikumu un vadlīniju sagatavošanu lietas dalībniekiem procesuālo dokumentu noformēšanā;
- 2) organizēt sabiedrībai paredzētu informatīvu ievadmateriālu sagatavošanu par civilprocesa norisi, saprotami izskaidrojot civilprocesa būtību un lietas dalībnieku tiesības un pienākumus;
- 3) uzdot rīkot tiesnešu mācības par tiesas procesa vadīšanu, akcentējot tiesas aktīvo lomu procesa koordinēšanā;
- 4) aicināt Tiesu administrāciju rīkot jauno tiesu darbinieku mācības un sagatavot rokasgrāmatu tiesu darbiniekiem par uzdevumu veikšanu tiesā;
- 5) aicināt Tieslietu ministriju, iesaistot Pastāvīgo darba grupu grozījumu izstrādei Civilprocesa likumā, analizēt un apsvērt iespējas paplašināt tiesu darbinieku pilnvaras ar tiesas spriešanu nesaistītu organizatorisku pienākumu veikšanā;
- 6) aicināt Tieslietu ministriju organizēt atbilstošu un efektīvu tehnoloģisko risinājumu attālinātai procesuālo darbību veikšanai civillietās izraudzīšanos un risinājumu ieviešanu;
- 7) aicināt Tieslietu ministrijas Pastāvīgo darba grupu grozījumu izstrādei Civilprocesa likumā apsvērt rakstveida procesa risinājumus civilprocesā, īpaši apelācijas instancē;
- 8) aicināt Tieslietu ministrijas Pastāvīgo darba grupu grozījumu izstrādei Civilprocesa likumā apsvērt iespējas papildināt lietas dalībniekiem piemērojamo procesuālo sankciju loku (procesuālo tiesību liegšana, tiesas izdevumu samaksas pienākuma pārņemšana uz tiesas procesa vilcinātāju);

9) aicināt Tieslietu ministrijas Pastāvīgo darba grupu grozījumu izstrādei Civilprocesa likumā vienkāršot procesuālo darbību veikšanai noteikto termiņu regulējumu un precizēt, kuros gadījumos procesuālo darbību veic tiesa vai tiesnesis;

10) aicināt Tieslietu ministrijas Pastāvīgo darba grupu grozījumu izstrādei Civilprocesa likumā apsvērt risinājumus pretpirasības institūta optimizēšanai;

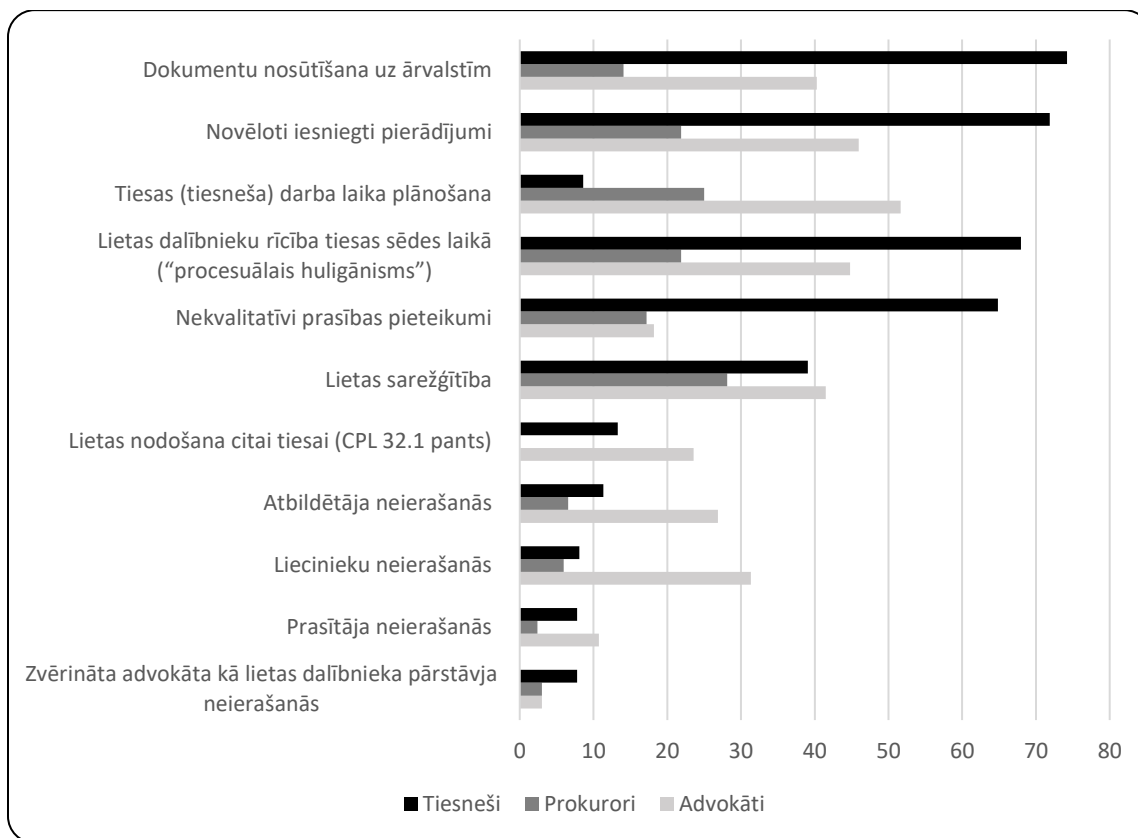
11) aicināt Labklājības ministriju un pašvaldības pievērst uzmanību bāriņtiesu ekspertu kvalifikācijas pilnveidošanai un atzinumu kvalitātei ar bērnu tiesību aizsardzību saistītos jautājumos.

Aptaujā¹ par civillietu iztiesāšanas ilgumu atbildes sniedza 128 tiesneši, 64 prokurori un 335 advokāti. Uz jautājumu „Vai piekrītat apgalvojumam, ka pastāv tiesvedības ilguma (no lietas saņemšanas tiesā līdz gala nolēmumam) problēma civillietu izskatīšanā?” tika saņemtas šādas atbildes (% no respondentu skaita):

¹ Anketēšana notika no 2020.gada 9.marta līdz 18.martam. Aptaujā, ko elektroniski veica Augstākās tiesas izveidotā darba grupa, kopā piedalījās gandrīz 1000 tiesnešu, advokātu un prokuroru.

Uz jautājumu „Kādi ir nozīmīgākie tiesvedības ātrumu negatīvi ietekmējošie faktori?” tika saņemtas šādas atbildes (% no respondentu skaita):

Aptaujas dalībnieki tika aicināti arī sniegt viedokli par nepieciešamām izmaiņām tiesvedības ilguma samazināšanai. Ņemot vērā saņemtās atbildes, darba grupa identificējusi nozīmīgākos jautājumus, kuru risinājums veicinātu ātrāku civillietu izskatīšanu. Apkopoto priekšlikumu apspriešanai šī gada 27.augustā Augstākajā tiesā tika rīkota diskusija, kurā piedalījās Tieslietu ministrijas, Zvērinātu advokātu padomes un Ģenerālprokuratūras pārstāvji, Senāta priekšsēdētājs un zinātniski analītiskais padomnieks, apgabaltiesu un rajona tiesu tiesneši, kā arī Latvijas pārstāvja starptautiskajās institūcijās biroja pārstāvis. Diskusijā apspriesti identificētie problēmjautājumi un iespējamie to risinājumi.

1. Lietas dalībnieku izglītošana un disciplinēšana

Ierastākais veids, kā disciplinēt lietas dalībniekus, ir naudas soda piemērošana par neierašanos uz tiesu vai paskaidrojumu neiesniegšanu. Tomēr, ņemot vērā lietas dalībnieku atšķirīgo maksātspēju, naudas soda piemērošana ne vienmēr ir efektīvākais līdzeklis t.s. procesuālā huligānisma novēršanā. Ja prasības pieteikuma papildinājumi vai prasības pieteikuma grozījumi bez saprātīga pamatojuma iesniegti novēloti, tiesa tos varētu arī nepieņemt, kas ir daudz iedarbīgāks tiesvedības paātrināšanas līdzeklis. Pārskatāms pretprasības institūts, novēršot praksē konstatētās problēmas, kas paildzina tiesvedību.

Atsevišķās lietu kategorijās, kur puses nealgo profesionālu pārstāvi, varētu būt lietderīgi sagatavot instrukciju jeb rokasgrāmatu, kur vienkāršā valodā būtu aprakstīta tiesas procesa gaita un lietas dalībnieku tiesības un pienākumi. Advokātiem šie jautājumi lielākoties ir zināmi, tomēr, ņemot

vērā, ka ne visi advokāti tiesvedībā piedalās regulāri, varētu būt noderīgs arī (internetā pieejams) metodiskais materiāls prasības pieteikumu sagatavošanā, pierādījumu iesniegšanā u.tml. Ja rokasgrāmatā iekļauto ieteikumu neievērošana rada zvērinātu advokātu darbību regulējošo instrukciju vai zvērinātu advokātu profesionālās ētikas normu pārkāpumu, tas varētu būt pamats zvērināta advokāta disciplinārpārkāpuma konstatēšanai.

Saņemot īpaši nekvalitatīvi sagatavotus prasības pieteikumus, tiesneši par to varētu informēt Zvērinātu advokātu padomi, tomēr ņemot vērā arī to, ka advokāta rīcību ietekmē klienta griba. Atsevišķu lietu kategorijās pieteikumus nereti sagatavo arī paši prasītāji, šādiem gadījumiem varētu būt noderīgs metodiskais materiāls vienkāršā valodā.

Naudas sodus par procesuālajiem pārkāpumiem nevajadzētu pastiprināt, taču tiesneši varētu aktīvāk piemērot likumā paredzētās sankcijas. Tomēr naudas sodiem ir diskriminējošs raksturs – attiecībā uz dažiem dalībniekiem tie ir nenozīmīgi, tos nekādi neietekmē, bet atsevišķu kategoriju lietu dalībnieki izmanto iespēju lūgt atcelt piemērotās sankcijas, kas tiesām rada papildu noslodzi. Naudas soda apmēru varētu noteikt, ņemot vērā arī prasības pieteikuma summu vai lietas dalībnieka – juridiskās personas – apgrozījumu. Ļaunprātīga pierādījumu iesniegšanas kavējuma gadījumā efektīvāka sankcija būtu šo tiesību liegšana, ko jau šobrīd pieļauj likums, nevis naudas sods. Tāpat arī gadījumā, ja tiesvedības novilcināšanā var tikt vainots procesa uzvarētājs, tiesa var uzdot viņam pašam segt tiesas izdevumus.

2. Procesuālā veide un tiesu nodrošinājums

Elektroniskie dokumenti, tiesas saziņa ar lietas dalībniekiem elektroniskā formā un tiesas sēdes videokonferences režīmā ir rīki, kuri tiks izmantoti arvien plašāk arī pēc tam, kad Covid-19 epidēmijas draudi būs mazinājušies. Svarīgi, lai tehnoloģisko līdzekļu izmantošana neierobežotu lietas dalībnieku procesuālās tiesības un nebūtu pārāk apgrūtinājoša. Tehnoloģiskajam risinājumam jābūt drošam un visiem pieejamam, nodrošinot tiesību uz taisnīgu tiesu ievērošanu. Lemjot par procesa norisi klātienē, rakstveida procesu vai tiesas sēdēm videokonferences režīmā, jāņem vērā atšķirīgās iespējas tiesnesim uztvert un novērtēt sniegtās liecības un procesa dalībnieku kvalitatīvas diskusijas iespējas. Vienlaikus saziņa ar lietas dalībniekiem ar elektroniskiem līdzekļiem parasti ir ātrāka un efektīvāka.

Civilprocesa likumā paredzētā iespēja tiesvedībā pieņemtās lietas nodot citai tiesai lietas ātrākas izskatīšanas nodrošināšanai var kalpot gan kā līdzeklis noslogotāko tiesu atslogošanai, gan arī lai nodrošinātu ar darbu mazāk noslogotās tiesas. Nosūtot lietu uz citu tiesu, jāuzklausā lietas dalībnieku viedoklis, jo lietas nosūtīšana var sadārdzināt procesu un radīt neērtības. Tas ne vienmēr nodrošina lietas ātrāku izskatīšanu un var būt neefektīvi.

Civilprocesa likums paredz daudzveidīgus termiņus dažādu procesuālo darbību veikšanai. Apsverams, vai šie termiņi nebūtu vienkāršojami. Varētu būt nosakāms gala termiņš procesuālo dokumentu iesniegšanai, pēc kura tiesai būtu tiesības dokumentus nepieņemt. Šai normai jābūt elastīgai, paredzot iespēju tiesai izvērtēt, vai dokumentu neiesniegšana iepriekš ir attaisnojama.

3. Tiesnešu mācības

Civilprocesā svarīgs ir pušu dispozitivitātes un sacīkstes princips, tomēr tiesneša loma tiesas procesa vadīšanā ir mainījusies. Tiesnesim mūsdienās ir aktīvāk jāiesaistās lietas apstākļu noskaidrošanā un lietas dalībnieku rīcības koordinēšanā. Tiesnešu tālākizglītība gan par formālajām pilnvarām tiesas procesa vadīšanā, gan par tiesas sēžu vadīšanas un cilvēka uzvedības izpratnes psiholoģiskajiem aspektiem veicinātu, ka kopumā konservatīvais tiesnešu korpuss pielāgotos šīm pārmaiņām.

Tiesnešu mācībām būtu jāaptver citstarp šādi jautājumi: procesa vadība (sagatavošanās lietas iztiesāšanai (t.sk. sagatavošanas sēdes organizēšana), procesuālo sankciju piemērošana, sarežģītas lietas kvalitatīva un savlaicīga iztiesāšana, ekspertu piesaiste sarežģītās lietās, prioritāri izskatāmu lietu vai izlemjamu jautājumu atpazīšana un izlemšanas nodrošināšana); dokumentu nosūtīšana uz ārvalstīm; rīcība tiesību un saistību pārņemšanas gadījumā; tehnoloģisko risinājumu izmantošana un videokonferenču rīkošana.

4. Tiesas personāla kapacitātes celšana

Lietu izskatīšanas ātrumu ietekmē kompetents un stabils tiesu palīgpersonāls. Tiesu darbinieku mainība ir augsta, līdz ar to tiesnešu ieguldītie resursi jauno darbinieku sagatavošanā un apmācīšanā ir ar zemu atdevi. Tas būtiski pazemina tiesu kapacitāti. Tiesām tam būtu nepieciešams atbalsts. Izglītības nodrošināšanā svarīgas ir gan nodarbības, kurās darbinieki tiek apmācīti, uzsākot darbu tiesā, gan arī rokasgrāmatas, kurās ielūkoties, pildot ikdienas darba uzdevumus (piemēram, dokumentu nosūtīšana uz ārvalstīm u.c.).

Lai atslogotu tiesnešus no tehnisku un administratīvu uzdevumu veikšanas, apsveramas iespējas tiesas darbiniekus, it īpaši tiesnešu palīgus, pilnvarot veikt atsevišķas organizatoriskas darbības, kas nav tieši saistītas ar tiesas spriešanas funkciju. Plašāku pilnvaru uzticēšana tiesu palīgpersonālam varētu motivēt darbiniekus, tādējādi gan samazinot personāla mainību, gan ļautu lielākus resursus ieguldīt darbinieku izglītošanā.

5. Institūciju un lietpratēju atzinumu pilnveide

Apsveramas iespējas uzlabot dažādu institūciju (jo īpaši kompetento iestāžu bērnu tiesību jautājumos) pārstāvju atzinumu kvalitāti. Praksē šajās institūcijās bieži trūkst darbinieku, kas spēj sniegt kvalitatīvus atzinumus. Svarīgi, lai atzinumos būtu ne vien atreferēti lietas fakti un iekļautas norādes uz pastāvošo praksi, bet sniegts arī viedoklis par konkrēto lietas apstākļu vērtējumu, kas tiesnešiem ir vissvarīgākais. Nereti tiesām pietiktu, ja speciālistu pieaicinātu mutvārdu atzinuma sniegšanai, turklāt bieži tas nepieciešams ne tik daudz tādēļ, lai pierādītu kādu vienas puses apgalvojumu, cik tādēļ, lai ļautu tiesai izprast kādu specifisku tehnisku vai praktisku jautājumu. Tiesām būtu jāparedz arī *ex officio* tiesības piesaistīt speciālistus vai ekspertus un iespēja apmaksāt ekspertu piesaisti no valsts budžeta. Vienlaikus šīm personām būtu piemērojami objektivitātes kritēriji, kas attiecināmi uz ekspertiem (sal. Civilprocesa likuma 123. un 161.pants).

Pielikumā: Tabula tiesvedības ilguma cēloņu identificēšanai un priekšlikumi to novēršanai uz 6 lp.